

Алла СОКОЛОВА,

orcid.org/0000-0002-4841-6342

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри теоретичної та прикладної культурології

Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової

(Одеса, Україна) asmoonlux@gmail.com

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА КУЛЬТУРУ КРАЇН СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

У статті розглядається Візантійська імперія, яка була культурно-релігійним і торговельним центром Європи. Візантія протягом багатьох століть зберігала наступність із Західною Римською імперією, а також несла особливу християнську місію. Визначено, що візантійська культура була сплавом християнських православних ідеалів, найважливіших досягнень античного світу і традицій самобутньої візантійської культури. Візантія була маяком православної віри, а візантійці, на відміну від християн Західної Європи, більшу частину свого існування протистояли ісламу. Підкреслено, що деякі країни середньовічної Європи мали стійку неприйнятність до візантійського впливу, що, безперечно, було пов'язано з релігійними, культурними і ментальними розбіжностями.

Виявлено, що візантійська архітектура вплинула на архітектуру Західної Європи перш за все за допомогою «хрестово-купольного» типу храму. Візантія встановила особливі торгові відносини з Венецією, внаслідок чого на території Візантії компактно проживали венеціанські торговці і ремісники. Встановлено, що мав місце культурний обмін між Візантією і регіонами Італії. Правителі Західної Європи переймали церемоніальні символи влади у Візантії. Художники адаптували візантійський стиль і формулювали принципи візантійської естетики в своїх роботах, при цьому намагаючись не розходитися із загальноприйнятим національним стилем власних культур. Встановлено, що в 1204 візантійська столиця була захоплена і розграбована, внаслідок чого священні реліквії, дорогоцінні рукописи, релігійні скарби та інші предмети мистецтва стають окрасою в церквах і королівських палацах західних країн. Після падіння Константинополя в 1453 році візантійські вчені, філософи, художники і архітектори залишають зруйновану Візантію, емігруючи переважно в регіони Італії, Франції, частково в Англію, завдяки чому західні європейці знову відкривають грецьку писемність, античну філософію. Візантійські вчені-емігранти внесли свій вклад в епоху Відродження у країнах Західної Європи.

Ключові слова: *Візантійська імперія, візантійська культура, спадщина Стародавньої Греції, культурний обмін між Сходом і Заходом, еміграція, торгівля, змішані шлюби, військові експедиції.*

Alla SOKOLOVA,

orcid.org/0000-0002-4841-6342

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Theoretical and Applied Cultural Studies

Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

(Odessa, Ukraine) asmoonlux@gmail.com

THE INFLUENCE OF THE CULTURE OF THE BYZANTINE EMPIRE ON THE CULTURE OF THE COUNTRIES OF MEDIEVAL EUROPE

The article examines the Byzantine Empire, which was the cultural, religious, and commercial centre of Europe. For many centuries Byzantium maintained continuity with the Western Roman Empire, and also carried a special Christian mission. It is determined that the Byzantine culture was a fusion of Christian Orthodox ideals, the most important achievements of the ancient world, and the traditions of the original Byzantine culture.

Byzantium was a beacon of the Orthodox faith, and the Byzantines, unlike Christians in Western Europe, opposed Islam for most of their existence. It is emphasized that some countries of medieval Europe had a stable immunity to Byzantine influence, which was undoubtedly associated with religious, cultural, and mental differences. It is revealed that Byzantine architecture influenced the architecture of Western Europe, primarily through the "cross-domed" type of church. Byzantium established special trade relations with Venice, as a result of which Venetian merchants and artisans lived compactly in the territory of Byzantium. It is established that there was a cultural exchange between Byzantium and the regions of Italy.

The rulers of Western Europe adopted the ceremonial symbols of power from Byzantium. The artists adapted the Byzantine style and formulated the principles of Byzantine aesthetics in their works, while trying not to disagree with the generally accepted national style of their own cultures. It is established that in 1204 the Byzantine capital was captured

and plundered, as a result of which sacred relics, precious manuscripts, religious treasures and other art objects become adornments in churches and royal palaces of Western Europe.

After the fall of Constantinople in 1453, Byzantine scientists, philosophers, artists, and architects left the destroyed Byzantium, emigrating mainly to the regions of Italy and France, thanks to which leads to Western Europeans rediscovering Greek writing, ancient philosophy, and Byzantine émigré scholars go on to contributed to the Renaissance in the culture of Western Europe.

Key words: Byzantine Empire, Byzantine culture, heritage of Ancient Greece, cultural exchange between East and West, emigration, trade, mixed marriages, military expeditions.

Постановка проблеми. Візантійська імперія, яка проіснувала понад тисячу років, в різні періоди своєї історії ставала політичним, культурним, релігійним або торговельним центром Європи. У перші століття християнської ери дві частини однієї цілої стародавньої Римської імперії – візантійський Схід і латинський Захід, мали загальні культурно-релігійні традиції, головними з яких були християнські ідеали і трепетне ставлення до античних (греко-римських) досягнень. На Сході Римської імперії домінувала грецька мова і культура, а на Заході – латинська мова і, відповідно, латинська культура. Офіційний поділ Римської імперії на дві частини відбувся в 284 році нашої ери рішенням римського імператора Діоклетіана, що призвело до створення Західної і Східної держав. Імператор Костянтин Великий у 330 році переніс столицю Східної імперії до Константинополя. Протягом багатьох століть Візантії вдавалося вправно маневрувати й утримувати статус імперії. Незважаючи на все наростаюче відчуження між частинами колишньої території, Схід зберіг безперервну спадкоємність з Римською імперією, яка була зруйнована в 476 році завдяки внутрішнім конфліктам і постійним варварським атакам (Гіббон, 2006, том 7). Зберігати імперію такого значного розміру було надзвичайно важко. Незважаючи на військові невдачі, Візантійська імперія залишалася головною регіональною державою Європи до середини 1200-х років (Spielvogel, 2014).

У середньовічний період Візантія і Західна Європа все більше віддаляються одна від одної, а прірва між ними стає все глибшою. До дев'ятого століття Візантія і Західна Європа розглядаються як два різні світи (Dvornik, 1962). Багато країн Заходу через культурні, ментальні та релігійні особливості, здається, мали стійке неприйняття до візантійського впливу. Але, за словами дослідника Дж. Херріна, без Візантії не існувало би і Європи (Herrin, 2009).

Аналіз досліджень. Історія Візантії, її виникнення як держави, розквіт і занепад імперії аж до повного краху державності ставав об'єктом дослідження багатьох учених світу. У вітчизняній візантиністиці виділяються такі вчені, як

А. Н. Доманівський, В. М. Зубар, С. І. Лиман, О. В. Муравська, С. Б. Сорочан та інші.

Особливий інтерес являють роботи західних дослідників, які звернули увагу на історію існування Візантії порівняно пізно. Багато дослідників Західної Європи розглядали візантійську імперію крізь призму підступності, зради, нескінченних воєн, православної релігії, таким чином, протиставляючи її культурі Західної Європи. Однак для низки дослідників питання взаємодії і впливу на культуру західних країн стає наріжним каменем. Так, Е. Гібон, Дж. Х. Рунчіман, С. Манго, У. Хартман, А. Харві, Д. Дж. Геанакопос, К. Н. Цигаар, Д. Нерліх та інші активно шукали спільні точки дотику між Візантійською імперією та країнами середньовічної Європи в сфері культури, мистецтва, економіки і політики.

Метою статті є визначення рівня впливу і взаємодії культури Візантії на культуру країн середньовічної Європи.

Виклад основного матеріалу. Роль Візантії у формуванні православ'я неможливо недооцінити. Сучасна Східна Православна Церква є другою за величиною християнською церквою в світі. Візантія – християнська православна імперія, в якій суперництво з Римом часом, особливо в період Великого Розколу церков, набувало гострий і безкомпромісний характер. Візантійська імперія трималася на трьох китах: християнській православній вірі, схильності до досягнень античної цивілізації та традиціях візантійського мистецтва, що являло собою оригінальну і самобутню форму. Однак відомий дослідник Стівен Рансімен з недовірою ставився до сприйняття Візантії, в основі якої лежали православні християнські догми «еллінського характеру». Він стверджував, що християнство і язичницькі погляди еллінізму були несумісними за своєю суттю (Runciman, 1966: 18–44). Дослідник Джеймс Ховард-Джонстон стверджував, що «найбільш значущим обґрунтуванням» існування Візантії була її «християнська місія», що справило визначальний вплив на зовнішню політику держави і забезпечило фундаментальну основу для такого тривалого існування імперії, незважаючи на вікове протистояння і запеклий опір ісламу, особливо останні три

з половиною століття, коли Візантійська імперія переживала занепад (Howard-Johnston, 2006).

Професор Шон Габб, автор дев'яти історичних романів про Візантійську імперію, вважав, що поділ християнства на східну і західну гілки оголило непереборні протиріччя між Заходом і Сходом і закріпило їх на рівні нездатності пошуку компромісу згодом. Західне християнство, в розумінні Ш. Габб, являло собою синтез амбіцій західних єпископів, богословського світогляду на той чи інший біблійний сюжет, помножений на культурні цінності римлян. Східне православне християнство, навпаки, було синтезом філософії еллінізму і характерних культурних цінностей східних слов'ян та інших народів, які прийняли православ'я. Професор Шон Габб вважав, що Західна Європа залишила ворота Східної і Центральної Європи широко відкритими для вторгнення турецьких загарбників. Західному християнству ніколи не доводилося стикатися з проблемами, з якими православні християни стикалися в кожному столітті свого існування. Візантійці провели більшу частину своєї історії віч-на-віч з ісламом. Лише глибока віра в Ісуса Христа, у власні сили дозволили православ'ю вижити. У підсумку, з об'єктивних причин, де зрада Заходу зіграла не останню роль, православні християни у Візантії програли довгу і нелюдську боротьбу з ісламом. Константинополь, Єрусалим, Антіохія, Олександрія, Афіни і всі центри східної цивілізації і християнства були захоплені мусульманами. Центром православ'я стає Київ і Москва. Православ'я збереглося і перемогло. А для цього була необхідна жорсткість, якої, можливо, на Заході, ніколи не вистачало (Gabb, 2005).

Дослідник Кирило Манго, аналізуючи досягнення Візантії, зазначає, що історики часто схильні розглядати Візантію крізь призму відсутності видимих досягнень у галузі науки, філософії, створення значимої художньої літератури (Mango, 2005: 143–166). Справді, багато західних дослідників принизливо відгукувалися про науковий та технічний потенціал Візантії, відверто називаючи Візантію безплідною і стверджуючи, що візантійська ортодоксія була просякнута антинауковими настроями, а православні догми заперечували будь-яке раціональне пояснення причин природних явищ. Візантійські ремісники не вмieli використовувати воду в ковальській або сукновальній справі, не здогадувалися про існування вітряних млинів. Візантійські кораблебудівники не змогли освоїти перенесення рульового весла з борта на корму і мало що розуміли в сумісності вітрил і матч. У результаті нормани,

італійці, а потім і португальці виявилися на багато кроків попереду, винайшли новий тип парусного судна – каравелу і незабаром витіснили візантійський флот із Середземномор'я (Hartman & Pennington, 2012). Однак, незважаючи на згадані факти, історія свідчить про зворотне. Візантійці розвивали науку, математику і філософію понад тисячу років. Візантійська архітектура зробила серйозний вплив на Західну Європу через «хрестово-купольний» тип храму, традиційний для зодчества Візантії. Саме візантійський дизайн церкви і до цього дня є «досконалим». Деякі західні дослідники вважають, що Візантія досягла таких висот у галузі мистецтва і науки, які опинилися недосяжними для Західної Європи. Візантійці не тільки зберегли давні знання греків і римлян, а й протягом майже 1500 років багаторазово примножували їх, поєднуючи з ісламською і східною (наприклад, Індія, Китай) мудрістю. Візантійська імперія в період свого розквіту досягла кульмінаційної точки розвитку, якого не знала жодна інша імперія (Hartman & Pennington, 2012).

Візантія протягом століть у тій чи іншій формі опинялася під впливом і пануванням мусульман. Іслам був важливим елементом в історії Візантії, фактично Візантія була мостом між християнським та ісламським світом, зразком відносин, де любов і ненависть химерно переплелися. Візантія в боротьбі з ісламською армією, здавалося, була приречена. Арабський халіфат володів землями по площі, що перевищують землі Візантії в 10 разів, і як мінімум у п'ять разів був більшим за чисельністю армії. Араби взяли доктрину священної війни (джихаду), згідно з якою ті, хто гине, борючись за віру, потрапляли прямо на небеса, навпаки, візантійська церква вимагала, щоб солдат, який убив ворога в бою, каявся у скоєному протягом трьох років, перш ніж знову міг бути допущений до Причастя. І все ж Візантія зупинила арабів завдяки силі духу і Вірі. У складних відносинах Візантії та арабів були і свої позитивні моменти. Ісламські і візантійські вчені часто обмінювалися інформативними знаннями. Так, ісламські інженери перейняли візантійські традиції в архітектурі для побудови Купола Скели, а візантієць Григорій Хоніад вивчав і перекладав ісламські тексти з математики та астрономії на грецьку мову (Spielvogel, 2014). Ісламська архітектура, живопис, поезія і навіть мусульманська валюта багато в чому схожа зі стилем, домінуючим у Візантії. Використання мармурової і золотої мозаїки, необхідність прикривати певні зони тіла жінки, вкривати їх від сторонніх очей було перейнято у Візантії. Візантійці також сильно вплинули на поезію арабів.

Візантійські вчені трепетно зберігали класичні твори давньогрецьких філософів. Візантійська наука була продовженням класичної науки, тісно пов'язаною з давньою поганською філософією і метафізикою. Візантійці були новаторами в багатьох сферах, досягли успіхів в архітектурі, стали провідниками передових військових технологій. Візантійці продовжили греко-римську традицію в мистецтві та науці. Мозаїки стають відмінною рисою візантійських церков. Візантійська філософія була заснована як на традиційній грецькій аристотелівській думці, так і на православному християнстві (Spielvogel, 2014: 307–370).

У 800 році імператор Карл Великий, вперше після розпаду Західної Римської імперії, заснував Каролінгську імперію. Життя імперії виявилось недовговічним, вона впала незабаром після смерті Карла Великого, а Людовик Благочестивий розділив імперію між трьома своїми синами. Після розпаду Каролінгської імперії, в період раннього Середньовіччя, Західна Європа стрімко розвивається: населення країн зростає, міста і селища збільшуються в розмірах, активно створюються університети.

Торгівля, змішані шлюби і військові експедиції сприяли обміну ідеями та товарами між Візантією і Заходом. Західна Європа дізнавалася про візантійську культуру переважно за допомогою торгівлі, що в кінцевому підсумку стало відправною точкою для поширення візантійського впливу на мистецтво й архітектуру в Європі. Всілякі артефакти візантійської культури поряд з усною і письмовою інформацією, що відображають різні культурні концепції, переміщалися по цих торгових маршрутах. У VIII–IX століттях економіка Візантії переживала відродження. Такі міста, як Салоніки, Фіви і Коринф, де вироблялося скло, кераміка, метали і текстиль, швидко стають економічними центрами імперії. Дослідник Алан Харві зазначає, що Константинополь у XII столітті «був великим і гучним містом, етнічно різноманітним, з домінуючою присутністю італійських купців, з численною армією ремісників і торговців» (Harvey, 2003: 223–224). Однак у Візантійській імперії мережа середньовічних торгових шляхів, завдяки яким імперія стала фінансово багатію, систематично піддавалася розграбуванню, що призводило до хаосу.

Візантійська золота монета, яка відома на Заході як «Безант», залишалася як непересічна цінність серед торговців різної масті протягом багатьох століть. Репутація візантійської валюти збереглася навіть після її девальвації в XI столітті.

Візантійські монети були шанованими далеко за межами Європи.

Багато впливових венеціанських сімей влаштувалися в Леванте. Стрімко зростаючі італійські морські міста Генуя і Піза до XII століття побудували в самому серці Константинополя низку житлових приміщень, в яких компактно проживали італійські купці (Minshull, 2017). Італійці, особливо ті, хто проживав в Амальфі на півдні Італії, мали активні комерційні зв'язки з Константинополем. Венеціанська колонія також існувала в Константинополі. Громадяни Венеції користувалися правом несплати податків. Незабаром їх число перевищувало кількість торговців з інших країн. Вони створили свою субкультуру і власну мову “*fingue franca*”, яка в тому числі містила непристойні слова, які досі вживаються в сучасній грецькій і турецькій мовах.

У XII столітті венеціанська колонія в Константинополі налічувала близько двадцяти тисяч осіб, а загальна чисельність населення Константинополя наближалася до мільйона, тоді як у найбільшому місті Західної Європи – Парижі проживало менше 100 000 чоловік (Geanakoplos, 1989).

Італійські поселення у Візантії були воістину першим справді європейським колоніальним рухом в Європі (Geanakoplos, 1989).

Венеціанські колоністи – торговці не часто цікавилися чимось, крім комерційного прибутку. Однак існували винятки із загальних правил. Знаменитий венеціанський купец Джеймс, можливо, грек за походженням, перевів «Етику» Аристотеля на латинь і виступав перекладачем у церковних диспутах, які проводилися перед імператорським судом з питань відмінностей між грецькою і латинською церквами. Такі випадки можна було розглядати як культурний обмін між Сходом і Заходом (Minshull, 2017: 138–154). Правителі Західної Європи зверталися до візантійських зразків у пошуках символів імперської величі. Вони переймали візантійські релігійні образи, а художники включали візантійські теми і стилі в своїх роботах, переосмислюючи й адаптуючи їх відповідно до власної культури країни і інтересів своїх покровителів. Три найближчі сусіди Візантії: Священна Римська імперія, Італія і Вірменія, частіше, ніж інші країни, переймали специфічний візантійський стиль у мистецтві.

Шлюби між королівськими династіями Заходу і візантійською знаттю не були рідкістю. Король Німеччини Отто II одружився з візантійською принцесою Феофані Склірою в 972 році, уклавши союз між імператорською сім'єю і візантійською аристократією. Вийшовши заміж за короля

Отто II, візантійська принцеса Феофано принесла до Німеччини не тільки значне придане, а й культуру візантійського стилю і прагнення до розкоші (Ciggaar, 1996: 209; Nerlich, 1999: 74–166). Принцеса Феофано привнесла в німецький двір культурні традиції Візантії. Німецькі художники в своїх роботах формулюють принципи візантійської естетики, які пов'язані перш за все зі статичністю поз головних персонажів і статичністю в їхніх рухах. Художники також створювали яскраві візерунки на екзотичних одягах героїв, складки, які надавали тілу реальні обриси під мантиєю і «олюднювали» святих, зображували Христа як уразливого і страждаючого на превелике несхвалення Західної церкви.

Так, на німецькій мініатюрі «Благовіщення», створеної близько 1240 року, зображена Діва, одягнена у візантійський костюм, званий *Marthogion*, одяг, що покриває голову і плечі, та зіркою в лобі. У драпіровці архангела Гавриїла німецький художник також використовував яскраві відблиски, що відображало аспекти візантійського стилю (Artokoloro, 2020).

Будь-які політичні альянси того часу супроводжувалися розкішними подарунками. Імператори Візантії обдаровували монархів і офіційних представників інших держав виробами зі слонової кістки, шовками, рукописами, при цьому живилася ілюзія про те, що розташування можна купити, підвищувався статус імперії та імператора, підтримувався рівень культурного обміну між країнами. Одним з яскравих прикладів може служити ілюстрований рукопис повного зібрання творів «Ареопагитики» Псевдо-Діонісія Ареопагіта, яку вчений Мануель Хрізолорас (Manuel Hrizoloras) віддав у дар ченцеві французького абатства в Сен-Дені в 1408 році з метою просунути інтерес до античної грецької культури у Франції, де ставлення до грецької культури і мови тоді були об'єктом підвищеної уваги. До XI століття інтелектуальні та культурні обміни були багато в чому пов'язані з арабами, що демонструвало відчинені двері для діалогу між мусульманським і візантійським дворами (Artokoloro, 2020).

Візантійські і західні художники переймали стилі один одного як у монументальних декораціях, так і для всіляких панно. Одним з центрів художнього обміну був острів Кандія (нині Крит), колонія венеціанської республіки. Ікона грецького іконописця Николоса Цафуріса, який працював у місті Кандія (нині Іракліон) на острові Крит, «Христос, що несе хрест» показує, як практикується обмін художніми ідеями. Наприклад, художник підписує своє ім'я на латині, але пише назву

сцени на грецькій мові. Скельні освіти виписані як типові візантійські, тоді як іконографія сцени явно італійська, наприклад, золотиста мозаїка із зображенням людини з крилами (Evans, 2013).

Вірменія – незалежна християнсько-православна держава на східній околиці Візантії, де церква була відокремлена від візантійської православної церкви, але спиралася на раннє візантійське духовне мистецтво. Вірменські художники розробили свій особливий стиль, при цьому спираючись на досягнення Візантії в живопису та архітектурі. Вірменія шукала натхнення у Візантійській православній церкві. Так, багато вірменських ілюстрованих рукописів виконані за візантійськими канонами фрескового розпису та іконопису. У зображенні Святого Марка простежуються візантійські традиції (золотий фон, складки одягу, урочистість погляду) (Evans, 2013).

Четвертий хрестовий похід стає виразом для ослабленої внутрішніми чварами Візантії. Цивільні і релігійні хвилювання між «греками і латинцями» на початку 1200-х років закінчилися кривавими заворушеннями. Хрестоносці, що прямували на Близький Схід, змогли скористатися ситуацією і в 1204 році взяли Константинополь. У результаті різанини, яка вважалась безпрецедентною у своїй жорстокості навіть у середні віки, Візантії були нанесені смертельні рани. У 1204 року армія західних країн на чолі з венеціанцями фактично захопила візантійську столицю. Величезну кількість священних реліквій, пов'язаних з життям Христа і святих, дорогоцінних рукописів, релігійних скарбів і незліченних предметів мистецтва було захоплено і послужило прикрасою для церков і палаців Заходу (Geanakoplos, 1989).

Таким чином, Західна Європа «силовим шляхом» придбала культурні артефакти Візантії. Трагічне розграбування і осквернення Константинополя і його церков латинськими хрестоносцями в 1204 році супроводжувалося відчайдушними спробами Константинополя заручитися підтримкою Риму і західної знаті, але петля історії повільно затягувалася навколо імперії, що в кінцевому підсумку призвело до її краху. Починаючи з 1200-х років Візантія поступово втрачає свій статус однієї з найпотужніших імперій, а османські турки планомірно і безжально знищували залишки колишньої Візантійської імперії (Hartman & Pennington, 2012).

До 1380 року Візантійська імперія фактично звузилася до розмірів Константинополя. Однак на допомогу прийшла відома дипломатія Візантії, яка дала змогу відтягнути неминучий кінець.

Прохання про допомогу останнього римського імператора Костянтина XI значною мірою було відкинуте Європою. 29 травня 1453 роки після двомісячної облоги Константинополя феодосійські стіни були зруйновані, а Константинополь пав. Останній імператор Візантії Костянтин XI, надівши римські обладунки, повів своїх найбільш відданих солдат в останню смертельну сутичку. Західна Європа опинилася відрізана від багатьох сухопутних торгових маршрутів, що існували в період розквіту Візантійської імперії (Hartman & Pennington, 2012).

Внесок культури Візантії у відродження і подальший розквіт західної культури є примітним. За словами дослідника О. В. Муравської, в духовно-релігійній сфері вплив Візантії торкнувся духовного богослужіння ранньосередньовічного західного християнства, а через призму західного християнства – традицій кельтського, галльського, мосарабського обрядів (літургійна традиція, що набула поширення на Піренейському півострові) (Муравська, 2017).

Після падіння Константинополя в 1453 році і подальшого розпаду Візантійської імперії багато візантійських учених, філософів, художників, архітекторів емігрували переважно в Італію, Францію та Англію. Хвиля за хвилею візантійці іммігрували на Захід, багато хто виїжджав до Італії через її безпосередню територіальну близькість. Візантійські біженці знайшли родючий ґрунт саме в Італії, позаяк 1200-ті знаменувалися відносною стабільністю цієї країни. Однак їх залучали і землі Франції і Англії. Завдяки еміграції вчених з Візантії західні європейці заново відкривали грецьку і римську писемність, у багатьох виникав інтерес до античної філософії, активно почали зводитися собори і замки з використанням елементів візантійського стилю (Spielvogel, 2014: 307–370).

Візантійські вчені принесли знання, які згодом висвітлили епоху Відродження. Повернення до класики призвело до філософії, відомої під назвою гуманізм. Епоха гуманізму характеризувалася навчанням населення грамоти, історії, граматики і логіки. У XV столітті візантійці викладали в кращих італійських університетах, переводили твори Платона, велика частина яких до того часу залишалася невідомою для західного світу. Західні правителі продовжували захоплюватися знищеною Візантійською імперією, а художні традиції Візантії продовжували впливати на західних художників навіть після її падіння. Художники малювали уявні візантійські сцени, які часто були далекі від історичної реальності. Багато вчених сходяться на думці, що знання і вміння ромеїв, як

називали себе візантійці, сприяли культурному розквіту країн Західної Європи та Англії. Збережені історичні документи свідчать про те, що європейський Ренесанс був зобов'язаний великому переселенню візантійських учених, яке почалося в 1200 роках і фактично завершилося в 1450 році.

Однак виникає справедливе запитання: чому, зрештою, Західна Європа виявилася більш розвиненою і успішною, ніж Візантійська імперія, зумівши залишитися на карті світу?

Почасти це можна пояснити тим, що в Західній Європі створюється успішна система університетів, в якій знання піддавалися ретельному осмисленню. Торгівля і банківська справа процвітають в Європі, до XI століття західні держави домінували в торгівлі в Середземноморському регіоні. Водночас в останні століття свого існування розвиток науки у Візантії піддавався неблаганній регресії. Зрештою, Західна Європа стає поступово густонаселеною, а її географічне положення порівняно з Візантією було більш безпечним.

Дослідник Джудіт Херрін переконаний, що Візантія була дивовижною імперією з цінними традиціями і масштабною культурною спадщиною. Візантійська імперія – самобутня за визначенням. Для жителів Західної Європи питання возз'єднання з Візантією лежало в площині зміцнення своїх позицій, для візантійців (ромеїв) можливе возз'єднання несло загрозу їхній ідентичності (Herrin, 2009).

Візантія залишила світову імперську систему правління, засновану на добре навченій цивільній адміністрації і податковій системі, правовій структурі, заснованій на римському праві, також залишила унікальний навчальний план світської освіти, здебільшого заснованій на класичному християнському світогляді, православне богослов'я, духовно православні традиції, які міцно вкоренилися в грецьких і слов'янських церквах, коронаційні і придворні ритуали, які згодом запозичувалися країнами Західної Європи та Англії (Herrin, 2009). Візантія, безсумнівно, була успішною імперією, яка вплинула на європейську культуру загалом.

Висновки. Візантійська імперія сповідувала православне християнство, мала значний культурний вплив на країни Західної Європи перш за все завдяки християнсько-просвітницькій діяльності. Протягом понад тисячу років імперія служила оплотом для християнсько-православного світу і мужньо боролася проти орд невірних, таким чином ізолюючи Західну Європу від ворогів, даючи їй час, необхідний для відновлення в кри-

зові періоди, зберегла літературно-філософську спадщину Стародавньої Греції.

Візантія, на відміну від Заходу, демонструвала сакральний образ священної влади. Західні художники і філософи шукали у Візантії не стільки самобутню культуру, скільки справжню, живу класичну традицію Римської імперії. Вплив візантійського мистецтва на культуру Італії був вагомим. Однак за межами Італії, у Далмації, державах Балканського півострова, Франції, Англії вплив Візантії визначався, скоріше, через «треті» руки. Візантія повернула Західній Європі грецьку мову, античну літературу і мистецтво, які були незаслужено поховані в безодні темних віків. Однак Візантію неможливо розглядати виключно як пасивне схопище досягнень древньої цивілізації.

Навпаки, у міру розвитку її культури вона демонструвала і синтезувала цілі філософські вчення греко-римського класицизму, християнсько-православні ідеали, які були виключно брендом Візантії, які значно відрізнялися від ідеалів латинського Заходу, а також трансцендентно-містичні елементи культури (східний компонент), які частково можна віднести до впливу на Візантію культур Сирії, Єгипту та Персії.

Всі три елементи були об'єднані візантійцями в унікальний і життєздатний синтез, який згодом зробив Константинополь культурною столицею всього православного світу. Саме ця багатогранна культурна амальгама дала змогу Візантії зіграти домінуючу роль у формуванні західної цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гиббон Э. Всеобщая история упадка и разрушения Великой Римской империи: Закат и падение Римской империи / Редакция профессора Э.Д. Фролова. Москва : Наука, Том 7. 2006. 422 с.
2. Jackson J. Spielvogel. Western Civilization. Boston : Cengage Learning. 2014. 1056 p.
3. Dvornik F. The Slavs. Their Early History and Civilization. Cambridge, USA : American Academy of Arts and Sciences. 1962. 394 p.
4. Herrin J. Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire. New Jersey : Princeton University Press 2009. 416 p.
5. Runciman S. Byzantine Civilization. Broomhall : E. Arnold & Co. 1966. 320 p.
6. Howard-Johnston J. East Rome, Sasanian Persia and the End of Antiquity: Historiographical and Historical Studies. Abingdon : Routledge & CRC Press. 2006. 336 p.
7. Gabb S. The Break. Morrisville : Lulu Press, Inc. 2014. 320 p.
8. Mango C. Byzantium: The Empire of the New Rome. London : Orion Books, Ltd. 2005. 334 p.
9. Hartman W. & Pennington K. The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500. Washington : The Catholic University of America Press. 2012. 400 p.
10. Spielvogel J. J. Western Civilization, Vol. I. Boston : Cengage Learning. 2014. Pp. 307–370.
11. Harvey A. Economic Expansion in the Byzantine Empire. Cambridge : Cambridge University Press. 2003. Pp. 223–224.
12. Minshull R. Relations Between East and West in the Middle Ages. Abingdon : Routledge. 2017. Pp. 138–154.
13. Geanakoplos D. J. Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman Churches. Wisconsin : University of Wisconsin Press. 1989. 326 p.
14. Ciggaar K. N. Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962–1204: Cultural and Political Relations. New York : E.J. Brill, 1996. 396 p.
15. Nerlich D. Diplomatische Gesandtschaften zwischen Ost- und Westkaisern 756–1002. Bern : Peter Lang Publishing. 1999. S. 74–166.
16. Artokoloro. Notebook: The Annunciation; Würzburg, Germany; about 1240; Tempera colors, gold leaf, and iron gall ink on parchment. Chicago : Independently published. 2020. 192 p.
17. Evans H. C. Byzantium: Faith and Power: 1261–1557. New York : MetPublications. 2013. 658 p.
18. Муравська О. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть. Одеса : Астропринт. 2017. 542 с.

REFERENCES

1. Gibbon, E. (2006). Vseobshchaya istoriya upadka i razrusheniya Velikoj Rimskoj imperii: Zakat i padenie Rimskoj imperii [General History of the Decline and Fall of the Great Roman Empire: The Decline and Fall of the Roman Empire]. Redakciya professora E.D. Frolova. Moskva: Nauka, Tom 7. 422 s. [in Russian].
2. Spielvogel, J. J. (2014). Western Civilization. Boston: Cengage Learning. 1056 p. [in English].
3. Dvornik, F. (1962). The Slavs. Their Early History and Civilization [Cambridge, USA: American Academy of Arts and Sciences. 394 p. [in English].
4. Herrin, J. (2009). Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire. New Jersey: Princeton University Press. 416 p. [in English].
5. Runciman, S. (1966). Byzantine Civilization. Broomhall: E. Arnold & Co. 320 p.
6. Howard-Johnston, J. (2006). East Rome, Sasanian Persia and the End of Antiquity: Historiographical and Historical Studies. Abingdon: Routledge & CRC Press. Pp. 18–44 [in English].
7. Gabb, S. (2014). The Break. Morrisville: Lulu Press, Inc. 320 p. [in English].

-
8. Mango, C. (2005). *Byzantium: The Empire of the New Rome*. London: Orion Books, Ltd. 334 p. [in English].
 9. Hartman, W. & Pennington, K. (2012). *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*. Washington: The Catholic University of America Press. 400 p.
 10. Spielvogel, J. J. (2014). *Western Civilization, Vol. I*. Boston: Cengage Learning. 1056 p. [in English].
 11. Harvey, A. (2003). *Economic Expansion in the Byzantine Empire*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 223–224 [in English].
 12. Minshull, R. (2017). *Relations Between East and West in the Middle Ages*. Abingdon: Routledge. 167 p. [in English].
 13. Geanakoplos, D. J. (1989). *Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman Churches*. Wisconsin: University of Wisconsin Press. 326 p. [in English].
 14. Ciggaar, K. N. (1996). *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962–1204: Cultural and Political Relations*. New York: E.J. Brill, 396 p. [in English].
 15. Nerlich, D. (1999). *Diplomatische Gesandtschaften zwischen Ost- und Westkaisern 756–1002*. [Diplomatic Legations between East and West Emperors 756–1002]. Bern: Peter Lang Publishing. Pp. 74–166 [in German].
 16. Artokoloro. (2020). *Notebook: The Annunciation; Würzburg, Germany; about 1240; Tempera colors, gold leaf, and iron gall ink on parchment*. Chicago: Independently published. 192 p. [in English].
 17. Evans, H. C. (2013). *Byzantium: Faith and Power: 1261–1557*. New York: MetPublications. 658 p. [in English].
 18. Muravska, O. (2017). *Skhidnokhrystiianska paradyhma yevropeiskoi kultury i muzyka XVIII–XX stolit*. [Eastern Christian paradigm of European culture and music of the XVIII–XX centuries]. Odesa: Astroprynt. 542 s. [in Ukraine].